

KATOLIČKI SVEĆENIK IZMEĐU CRKVE I DRŽAVE OD 18. DO POČETKA 20. STOLJEĆA

Daniel PATAFTA

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagreb
Vlaška 38, p.p. 5, 10 001 Zagreb
d.patafta@yahoo.com

Sažetak

U radu se prate promjene naglasaka u oblikovanju uloge svećenička i utjecaja na identitet od kasnog 18. stoljeća do početka 20. stoljeća. Naglasak je stavljen na duhovne, društvene i političke procese, kao i promjene koje su oblikovale europsko »dugo« 19. stoljeće, a koje su kroz različita razdoblja utjecale na svećenički identitet, njegovo shvaćanje u Crkvi, poimanje u teologiji i na ulogu u društvu. Obuhvaćeno je vrijeme ranog i kasnog jozefinizma, od druge polovice 18. do druge polovice 19. stoljeća, kada se javlja pokret za reformom Crkve, koji se poklapa s rastućim pretenzijama apsolutističke monarhije. Pod utjecajem ideja jozefinizma i jansenizma mijenja se poimanje svećeničkog identiteta i uloge u društvu, koje je strogo usmjereno na pastoralno djelovanje i formiranje lojalnih građana države. Međutim, veliki društveno-politički prevrati cijelog 19. stoljeća u potpunosti će naglaske reforme Crkve, oličene u pokretu obnovnog ili reformnog katolicizma, preusmjeriti, u srazu s liberalizmom, prema ultramontanizmu i papinskom centralizmu. Svi ti procesi utjecati će u jednom relativno kratkom razdoblju na velike promjene u oblikovanju svećeničke uloge u društvu i Crkvi, iako će tridentska formacija i dalje dominirati u odgojnoj i obrazovnoj formaciji.

Ključne riječi: svećenički identitet, uloga u društvu, tridentska formacija, jansenizam, jozefinizam, obnovno katoličanstvo, liberalizam, ultramontanizam, 19. stoljeće

Uvod

Zbog kompleksnosti odnosa i različite povijesno-geografske uvjetovanosti teško je pravilno i jednoznačno procijeniti pravnu promjenu u odnosima Crkve i države u 18. stoljeću. U svakom slučaju riječ je neosporno o iznimno dina-

mičnom razdoblju koje je iz temelja promijenilo odnos države i Crkve. Jednim dijelom bio je to početak pravnog zalaženja novih apsolutističkih i strogo centraliziranih monarhija u područje autonomne crkvene i strogo duhovne stvarnosti. Pokušaji stvaranja Crkve podložne državi i njezinu birokratskom aparatu bili su stvarnost mnogih katoličkih monarhija tadašnje Europe. Nova duhovna i reformska gibanja u Crkvi, kao reakcija na zastarjele forme katoličke obnove, iznjedrila su jansenizam,¹ povezan s prosvjetiteljskim idejama. Konačni cilj tih gibanja bio je pročistiti vjeru od baroknih naslaga i uvesti red u duhovna strujanja poslijetridentskog razdoblja.²

U Francuskoj 17. i 18. stoljeća problem odnosa države i Crkve bio izražen u definiranju odnosa vladara i pape, odnosno pitanju ingerencija nad francuskom Crkvom, oživljavajući stari problem prava francuskih vladara nad Crkvom. Taj pokret znan kao *galikanizam* nije se bitno doticao crkvenih praksi i njezina ustrojstva, nego zahtjeva moderne apsolutističke države da pod svoju kontrolu stavi cjelokupnu crkvenu domenu, odnosno da administrativno kon-

¹ Jansenizam je mnogoliki pokret koji je utjecao na život Crkve od sredine 17. do početka 19. stoljeća. Odrazio se u dogmatici, moralu i duhovnosti, a utjecao je i na politiku. Nastao je iz rasprave o predestinaciji i slobodnoj volji, koju je promovirao u svom spisu *Augustinus* biskup Ypresa Cornelius Jansen. Knjiga je tiskana 1640. godine, dvije godine nakon Jansenove smrti, a u njoj je iznesen nauk prema kojem u čovjeku od pada u grijeh vlada požuda i time je cjelokupno čovjekovo djelovanje zatrovano, a samo Božja milost može čovjeku omogućiti da čini dobra djela. Ta se milost može zaslužiti samo savršenim samoodricanjem i suobličavanjem Božjoj volji. Papa Klement IX. osudio je jansenizam 1713. bulom *Unigenitus*. U 18. stoljeću jansenizam je dobio mnogostruke oblike. U pučkoj pobožnosti odlikovao se strogom i pretjeranom pokorničkom askezom. U višim društvenim slojevima i među inteligencijom iz duhovno-asketskog rigorizma prerastao je u političko-religijski pokret s jakim elementima episkopalizma i regalizma. Jansenizam je u duhovnom obliku zagovarao strogu asketsku disciplinu jer se jedino tako može ispravno uspostaviti duhovni život i uzdići k Božjem veličanstvu. Kako je čovjek u stanju istočnog grijeha, on je predodređen, posve nezasluženo, da se korjenito promijeni i da pomiri Božje milosrđe i njegovu pravednost, milost i slobodu, strah i ljubav, božanski zakon i povijesne događaje. Pesimistička slika čovjeka i svijeta izvirala je iz pogleda na ljudsku narav kojom vladaju nagoni i opasni osjećaji. Čovjek zbog toga teško može samostalno pomoću molitve stupiti u odnos s Bogom, zato povlašteno mjesto pripada liturgiji, koja mora biti pročišćena i jasna, oslobođena baroknih pretjerivanja. Kompleksnost jansenizma kao duhovnog smjera u 18. stoljeću pretakala se u sve sfere crkvenog i društvenog života, čime je jansenizam utjecao na mnoge reformne procese u Crkvi s kraja 18. i početkom 19. stoljeća. Usp. Theo JANSEN, Jansenizam, u: *Enciklopedijski teološki rječnik*, Aldo STARIĆ (ur.), Zagreb, 2009., 448-450; Jacques FORGET, Jansen and Jansenism, u: *The Catholic Encyclopedia*, VIII, Charles Georg HERBERMANN – Edward A. PACE – Condé Benoist PALLÉN – Thomas J. SHAHAN – John J. WYNNE (ur.), New York, 1910., 77-82.

² Usp. Jean DELUMEAU, Cristianizzazione e decristianizzazione fra il XV e il XVIII secolo, u: *Società, Chiesa e vita religiosa nel' Anciene Régime*, Carla RUSSO (ur.), Napoli, 1976., 553-579; Paolo PRODI, *Il sacramento del potere*, Bologna, 1992., 255-264; Paolo PRODI, *Cristianesimo e potere*, Bologna, 2012., 183-193.

trolira crkvenu hijerarhiju i poveže je što uže s osobom vladara i državnog aparata. Na području Njemačkog Carstva, u katoličkim zemljama, javio se *episkopalizam* ili *febronijanizam*,³ kao otpor rimskoj centralizaciji, nastojeći kao i galikanizam, što više integrirati svjetovne domene Crkve u državu. Taj otpor iskazan je u sukobu s nuncijaturama i redovništvom kao nositeljima centralizirane papinske vlasti i Rimske kurije, a s ciljem jačanja autonomije mjesnih biskupa. U zemljama pod vlašću Habsburgovaca taj odnos bio je izražen u pretenzijama apsolutističke moderne monarhije da uspostavi jaču kontrolu nad crkvenim institucijama i njezinim posjedima. Niz prosvjetiteljskih reformi koje je Josip II. proveo pomoću dvorske i mjesne administracije smjerale su smanjivanju velike autonomije Crkve, nastojeći preoblikovati te odnose u dominaciju države i minimalizaciju crkvenoga.⁴

Apsolutistička prosvjećena država nastojala se izgraditi u državu općeg blagostanja za sve podanike, a potrebu ostvarivanja zacrtanih ciljeva provodila je kroz zacrtane projekte merkantilizma i fiziokratizma u gospodarstvu. Novi gospodarski smjerovi, merkantilizam, fiziokratizam i austrijski kameralizam,

³ Ideje febronijanizma postavio je pomoćni biskup Trieria Johann Nikolaus von Hontheim u svome djelu *De statu ecclesiae et legitima potestate Romani Pontifici*, koje je objavio 1763. godine pod pseudonimom Justinus Febronius. Hontheim zastupa i razrađuje ideje regalizma crkvenog pravnik Zegera Bernarda Van Espena, koji je u djelu *Jus ecclesiasticum universum*, tiskanom u Loewenu 1700. godine, osporio papinu »plenitudo potestatis« u Crkvi. Van Espen je zagovarao prenošenje apsolutne punine papinske vlasti na mjesne biskupe s ciljem da se što više osamostale od Rima i da se uspostavi novo ustrojstvo Crkve kao zajednice mjesnih i narodnih crkava. Febronius je djelomično usvojio ta načela u svojoj knjizi, ističući da svakoj mjesnoj Crkvi pripadaju osobita prava u vlasti i upravljanju koja su pridržana mjesnim biskupima, ali ne traži ukidanje papinske vlasti, nego samo njezino ograničenje u mjesnim crkvama. U njegovu učenju dominiraju ideje episkopalizma i apsolutnog koncilijarizma, odnosno naglasak kako biskupi kao apostolski nasljednici imaju pravo vlasti, upravljanja, sudstva i posvećivanja, a ta prava papa ima u istoj mjeri kao i svaki drugi biskup. Febronijanizam je bio vođen idejom usklađivanja naravnog prava s državnim apsolutizmom, stoga su pristalice febronijanizma zahtijevali da država preuzme vlast nad Crkvom radi lakšeg provođenja reformi i ograničenja papinske vlasti. Osobito su naglašavali raspuštanje redovničkih ustanova na koje su gledali kao na glavne nositelje papinskog apsolutizma. Na tom tragu trebalo je ograničiti i utjecaj papinskih nuncija na izbor biskupa, koji je trebao postati pridržan mjesnoj Crkvi, odnosno crkvenoj zajednici, uz kontrolu države. Usp. Louis J. ROEGIERS, *Cerkev v času razsvetljenstva in revolucije*, u: *Zgodovina Crkve 4. Cerkev v času razsvetljenstva, revolucije in restavracije (1715-1848)*, France M. DOLINAR (ur.), 1999., 75-78; Aleksander BUCZYNSKI, *Rimokatolička i Pravoslavna crkva u Vojnoj Krajini (1740. – 1868.)*, u: *Povijesni prilozi*, 12 (1993.) 12, 41-42; Elisabeth KOVÁCS, *Beziehungen von Staat und Kirche im 18. Jahrhundert, u: Österreich im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus*, Erich ZOELLNER (ur.), Wien, 1983., 36-44.

⁴ Usp. Ferdinand MASS, *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760 – 1790*, I, Wien, 1951., 9-22; Erich ZOELLNER – Therese SCHUESSEL, *Povijest Austrije*, Zagreb, 1997., 209-210.

nužno su zahtijevali potrebu reforme obrazovanja. Trebalo je obrazovati velik broj stručnjaka sposobnih voditi sve kompleksniji državni aparat i provesti nove ekonomske, idejne i društveno-političke reforme apsolutističke države.⁵ Time je uvelike poljuljan tradicionalan položaj Crkve u katoličkim monarhijama Europe, gdje je iz vremena reformacije i katoličke obnove povezanost Crkve i države dosegla svoj vrhunac u 17. i 18. stoljeću, nakon niza ratova s konfesionalnim predznakom. Crkva je u državi našla zaštitnika i promicatelja katoličke obnove, a Crkva je državi postala čvrst stup organiziranog odgoja lojalnih podanika katoličkih vladara. Na tom tragu država je podržavala teritorijalnu neusklađenost crkvene organizacije s granicama države, jer se time širio utjecaj pojedine dinastije i na prostore izvan granica vlasti određenog monarha. Nova centralizirana apsolutistička monarhija više nije tolerirala takav oblik naddržavnog uređenja crkvenih pokrajina i nadležnost biskupa izvan svojih granica. Centralizacija pravne jurisdikcije, financija i gospodarstva zahtijevala je i preuređenje crkvenih pokrajina prema državno-nacionalnom principu, dok je zaštitnička uloga dinastije nad Crkvom postupno prelazila u tutorstvo, gdje je apsolutistička monarhija sve više sužavala veliku autonomiju Crkve i njezinih institucija.

Prosvjećeni apsolutizam 18. stoljeća zahvatio je u duhovno i svjetovno područje crkvene vlasti s ciljem otklanjanja određenih zloporaba i baroknog pretjerivanja usmjeravajući Crkvu prema nužnoj reformi. Također je državni apsolutizam na određen način apsorbirao unutar svojih reformnih zahvata i duhovno-idejne pokrete jansenizma i episkopalizma, kao i druge katoličke reformne struje koje su se suprotstavljale moćnoj i raskošnoj baroknoj Crkvi katoličke obnove, stavljajući kao ideal »Ecclesia primitiva«.⁶ Među biskupima u Monarhiji već se tijekom 18. stoljeća javilo rašireno nezadovoljstvo zbog manjkave pastoralne prakse katoličke obnove, ali i jednostranih pobožnih i duhovnih praksi, koje su pratile česte zloporabe. Takvo stanje potaknulo je biskupe da prihvate ideje novih reformnih pokreta u Crkvi. Reformne pretenzije biskupa su se odnosile na reformu vjerske i pastoralne prakse, što je

⁵ Usp. Robert B. EKELUND Jr. – Robert F. HÉRBERT, *Povijest ekonomske teorije i metode*, Zagreb, 1997., 42-46, 85-91; Mark BLAUG, *Economic Theory in Retrospect*, London, 1985., 34-46.

⁶ Usp. Franjo Emanuel HOŠKO, *Biskup Vrhovac između baroka i liberalizma*, Zagreb, 2007., 58-61; Franjo Emanuel HOŠKO, Je li biskup Vrhovac bio crkveni obnovitelj po mjeri Tridentskog koncila ili jansenist?, u: *Croatica christiana periodica*, 30 (2006.) 58, 131-152; Wolfgang REINHARD, *Storia del potere politico in Europa*, Bologna, 2001., 123-130; Goranka ŠUTALO, Prosvjetiteljski elementi dviju anonimnih kajkavskih drama s početka 19. stoljeća: Čini barona Tamburlana (1801) i Mislibolesnik iliti Hipokondrijakuš (1803), u: *Slavištica revija*, 70 (2022.) 2, 113-125.

nužno zahtijevalo obnovu odgoja i obrazovanja svećenika, ali i dalje prema uspostavljenom tridentskom modelu s eventualno manjim prilagodbama potrebama vremena.

Krajem 18. stoljeća započelo je rastakanje baroknog katoličanstva, koje se kroz mnoge lomove počelo oblikovati kao obnovno, odnosno reformno katoličanstvo, i koje će stvoriti novu sliku Crkve i svećenika do početka 20. stoljeća. Tijekom cijelog 19. stoljeća obnovno katoličanstvo nastojat će u odnosu prema različitim duhovnim, političkim i idejnim strujanjima definirati ulogu svećenika u društvu, dok će njegova Crkvena uloga i dalje biti formirana prema tridentskom modelu. Taj modeli oblikovanja svećeničkog identiteta u Crkvi nikada nije bio napušten, doživljavao je određene modifikacije naspram zahtjeva moderne države oko uloge svećenika u društvu, ali je u Crkvi ostajao uvijek usmjeren na liturgijsku i doktrinarnu formaciju s pastoralnim usmjerenjima. Od kraja 18. do početka 19. stoljeća Habsburška Monarhija bila je jedan od klasičnih primjera društvenih i političkih lomova u kojima se očitovalo pitanje nove uloge Crkve, a samim time i svećenstva u državi. Novi izazovi stavljali su pred Crkvu zahtjeve za redefiniranjem njezine tradicionalne uloge u državi, dok su se uloga svećenika i oblikovanje njegova identiteta često nalazilo u procjepu između dominantne tridentske formacije, potreba države i odgovora Crkve na nove idejne i političke promjene koje su velikom brzinom mijenjale sliku Europe i svijeta od kraja 18. do početka 20. stoljeća. Na mikrorazini sve te promjene na europskom planu očitovale su na području Habsburške Monarhije, gdje se kroz »dugo« 19. stoljeće uloga svećenika u društvu i Crkvi, a što je utjecalo i na svećenički identitet, lomila između zahtjeva države i potreba Crkve.

1. Svećenički identitet i uloga prema jozefinističkom modelu

1.1. Jozefinizam, jansenizam i obnovno katoličanstvo u Habsburškoj Monarhiji

Manjkavo provedena katolička obnova u Habsburškoj Monarhiji, pretočena u barokni oblik katoličanstva, svakako je bila nadiđena u 18. stoljeću i kao takva nije više mogla zadovoljiti vjerske potrebe novog građanskog društva u nastajanju.⁷ Mnoge pastoralne manjkavosti i zloporabe, ali i nagomilana jednoobrazna duhovnost i pobožnost kasnog baroka, potakli su mnoge biskupe u Mo-

⁷ Usp. Ivan ŠKREBLIN, *Pastorizacija u gradu Zagrebu kroz 18. i 19. stoljeće*, u: *Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka*, I, Zagreb, 1944., 745-746; Franjo Emanuel HOŠKO, *Biskup Vrhovac između baroka i liberalizma*, 144.

narhiji da prihvate ideje crkvene obnove. Bio je to širok i kompleksan pokret, prožet idejama jozefinizma, jansenizma, episkopalizma, ali i očuvanja dobrih oblika baroknog katolicizma. Nastao je pokret koji će se od kraja 18. do početka 20. stoljeća manifestirati kao obnovno katoličanstvo.⁸ Pokret je ponajprije nastao unutar Crkve prihvaćanjem jansenističkih i episkopalističkih ideja o demokratičnijem uređenju Crkve, ali se vremenski poklopio s prvim pravnim zahvatima apsolutističke države u jaku crkvenu autonomiju s ciljem stvaranja državne Crkve. Odnosno Crkve oblikovane po mjeri i potrebama države. Stoga su se ti procesi često prožimali i poklapali, ali su se jasno razlikovali po začetnicima i konačnim ciljevima.⁹ Obje sastavnice smjerale su prema stvaranju prosvjećenog cezaropapizma, iako nisu imale namjeru odvajati Crkvu od Rima, nego izgradnju državne Crkve koja bi bila jedan od nositelja preuređenja društvenog i crkvenog života u državi.

Prosvjećeni apsolutizam iz temelja je promijenio odnos shvaćanja uloge i prava vladara prema Crkvi. Stari koncept zaštitničke i pokroviteljske uloge prerastao je u tutorstvo prema kojem je monarh imao dužnost poticati, tražiti i provoditi reforme u samoj Crkvi. Jozefinistički pravници sastavili su niz pravnih odredaba stvarajući novo austrijsko državno-crkveno pravo, koje je trebalo opravdati i potaknuti apsolutističke i cezaropapističke zahvate vladara u crkvenu stvarnost. Takvo zakonodavstvo stvorilo je pravni okvir prema kojem je monarh, mimo crkvenih poglavara u Monarhiji, osobno propisivao postupke i sredstva crkvene obnove. Svi ti zahvati obuhvatili su društveni i gospodarski položaj koji je Crkva dotada uživala u državi, što je vrlo brzo dovelo do animoziteta i nepovjerenja, a s vremenom i sukoba između države i Crkve.¹⁰ Na obnovnom tragu kasni jansenizam postao je duhovna komponenta obnovnog katoličanstva, o čemu će poslije biti više riječi, koji se izvrsno uklopio i idejni sklop jozefinizma, s prisutnim idejama galikanizma, febronijanizma i programa obnove Crkve Lodovica Antonia Muratoria, talijanskog povjesničara, arheologa, zagovornika katoličkog prosvjetiteljstva i jednostavnije pobožnosti.¹¹

⁸ Usp. Peter HERSCHE, *Neuere Literatur zur katholischen Aufklärung in Österreich*, u: *Internationale kirchliche Zeitschrift: neue Folge der Revue internationale de Theologie*, 62 (1972.), 115-116.

⁹ Usp. Peter HERSCHE, *Erzbischof Migazzi und die Anfänge der jansenistischen Bewegung in Wien*, u: *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs*, 24 (1972.), 280-309.

¹⁰ Franz A. J. SZABO, *Fuerst Kaunitz und die Anfänge des Josephinismus*, Graz, 1996., 327.

¹¹ Usp. Eleonore ZLABINGER, *Lodovico Antonio Muratori und Österreich*, Innsbruck, 1970.; Adam WANDRUSZKA, *Die katholische Aufklärung Italiens und ihr Einfluss auf Österreich*, u: *Katholische Aufklärung und Josephinismus*, Elizabeth KOVÁCS (ur.), Wien, 1979., 62-69; Franjo Emanuel HOŠKO, *Biskup Vrhovac između baroka i liberalizma*, 117;

Od svih duhovno-idejnih reformnih smjerova najšire je crkvenu stvarnost zahvatio jansenizam, koji je naglašavao kako je nužno provesti cjelovit program tridentskih reformi u Crkvi, ali je isticao kako se pritom ne smije koristiti redovnicima, osobito isusovcima. Jansenizam je otvorio i prostor episkopalizmu, ističući kako papinski apsolutizam ugrožava prava i vlast biskupa, čime je poticao državne vlasti da zahvaćaju u područja koja su dotad strogo bila pod nadležnošću crkvenih vlasti. Time se jansenizam otvoreno suprotstavljao sve raširenijem shvaćanju papine nepogrešivosti, što su osobito prihvaćali redovnici, a otvorio prostor državnom utjecaju na Crkvu u provođenju nužnih reformi, propagirajući čak i isključivanje središnjih crkvenih vlasti u Rimu.¹² Jansenizam su prihvatili mnogi biskupi kao reformni pokret koji im je omogućavao da ostvare svoja reformna ostvarenja obnove Crkve. Na području Habsburške Monarhije jansenizam je prodro u vrijeme vlasti carice Marije Terezije, koja je započela provoditi niz ekonomskih mjera kojima su bili zahvaćeni i crkveni posjedi. Same ekonomske mjere iziskivale su i reformu školstva, koja je bila nemoguća bez prilagodbe granica župa i biskupija. Ta promjena trebala je prilagoditi obrazovni sustav novom gospodarskom usmjerenju države kroz obrazovanje i moralnu formaciju lojalnih građana, a u isto vrijeme pokazalo se kako je jansenizam od početaka pratio reforme prosvjećenog apsolutizma te se poklapao s počecima obnovenog katoličanstva.¹³

Nositelji ideja obnovenog katoličanstva prihvatili su ideje jansenizma, a za provođenje svojih reformi oslonac su nalazili u državi. U samim počecima bilo je to uzajamno podupiranje, gdje su crkveni reformisti nalazili oslonac u apsolutističkoj državi, očekujući da će ona poduprijeti njihove obnovne ideje, a država je u njima našla oslonac za svoju jaču kontrolu nad Crkvom.¹⁴ Samim time jansenisti u Monarhiji prihvatili su ideje prosvjetiteljstva, a vladar i državni službenici ideje obnovenog katoličanstva u nadi da će osigurati reformske snage u ostvarenju apsolutističkih pretenzija ovisnosti Crkve o državi.¹⁵ Time je jansenizam postao sastavni dio reformskih nastojanja prosvjetitelja u Monarhiji kao prihvatljiv oblik obnove Crkve, osobito zbog naglašenog pro-

Brendian Maurice DOOLEY, *Italy in the Baroque – Selected readings*, New York – London, 1995., 622-628.

¹² Usp. France Martin DOLINAR, Teološko ozadje Herbersteinovega časa, u: *Herbersteinov simpozij v Rimu*, Edo ŠKULJ (ur.), Celje, 2004., 18-19.

¹³ Usp. Ernst WANGERMAN, Josephinismus und katholischer Glaube, u: *Katholische Aufklärung und Josephinismus*, Elizabeth KOVÁCS (ur.), Wien, 1979., 332-341; Aleksander BUCZYŃSKI, Rimokatolička i Pravoslavna crkva u Vojnoj Krajini (1740. – 1868.), 40.

¹⁴ Usp. Ernst WANGERMAN, Josephinismus und katholischer Glaube, 340-341; Peter HERSCHE, *Der Spätjansenismus in Österreich*, Wien, 1977., 401-404.

¹⁵ Usp. Peter HERSCHE, *Der Spätjansenismus in Österreich*, 401-404.

tivljenja jansenista pretjeranoj baroknoj pobožnosti i nedostatnoj pastoralnoj praksi. Također jedna od dodirnih točaka jansenista i apsolutističkih prosvjetitelja u Monarhiji bili su unutarnji problemi u Crkvi. Među njima osobito nedostatan obrazovanje svećenika, pravna ovisnost Crkve o Rimu, redovništvo koje je strogo njegovalo monastički život i slabo bilo angažirano u pastoralu, a ujedno bilo i glavni nositelji baroknih pobožnosti. Ne smije se isključiti i prisutnost drugih razloga koji su postojali unutar obnovnih krugova u Crkvi i apsolutističkih prosvjetitelja, kao što su kriptoprotetantizam, čiji su zagovornici tražili jednostavnije vjerske i liturgijske izričaje prikladne prosvjećenim krugovima.¹⁶ Zatim prisutnost ideja febronijanizma, koncilijarizma,¹⁷ regalizma¹⁸ i galikanizma. Te ideje osobito su bile prihvatljive, u određenim modificiranim oblicima, mnogim biskupima koji su uz pomoć države nastojali ograničiti vlast Rima nad mjesnim crkvama i ograničiti papinski autoritet.¹⁹ Jansenizam je otvorio prostor i tzv. rišerizmu,²⁰ koji je sadržavao mnoge elemente prezbi-

¹⁶ Usp. France Martin DOLINAR, Jožefinci med Rimom in Dunajem. Škof Janez Karel grof Herberstein in državno cerkvenstvo, u: *Acta Ecclesiastica Sloveniae*, I, Metod BENEDIK – France Martin DOLINAR (ur.), Ljubljana, 1979., 46 – 47.

¹⁷ Koncilijarizam naučava kako su ekumenski koncili vrhovna vlast u Katoličkoj crkvi, a ne pape. Koncilijaristi zagovaraju da je vlast koncila iznad vlasti rimskog prvosvećenika, koji prema tome nije nositelj »plenitudo potestatis« u Crkvi. Kroz povijest je postojalo nekoliko koncilijarističkih struja, sve dok konačno Prvi vatikanski koncil nije definirao punu vlast rimskog prvosvećenika nad Katoličkom crkvom. Koncilijarizam smatra da ekumenski koncili predstavljaju cijelu Crkvu i da svoju vlast dobivaju izravno od Krista. Svi vjernici, uključujući članove hijerarhije i samog papu, podložni su toj vlasti i moraju je slušati. Usp. Louis J. ROEGIERS, *Cerkev v času razsvetljenstva in revolucije*, 88-91; Wolfgang REINHARD, *Storia del potere politico in Europa*, 130; Paolo PRODI, *Il sacramento del potere*, 202-204.

¹⁸ Regalizam je skup teorija i praksi koje podupiru isključivo pravo suverena nad određenim područjima crkvenog života, osobito onih u kojima se nisu sukobljavala s papinskom vlašću. Taj pojam se u srednjem vijeku isključivo odnosi na monarhije latinskog ili zapadnog kršćanstva, a nakon protestantske reformacije samo na katoličke monarhije. Regalizam 17. i 18. stoljeća naglašavao je veću ulogu i prava apsolutističkih vladara nad Crkvom, osobito naspram papinske »plenitudo potestatis«. Nije tražio njezino dokidanje, nego njezino ograničavanje i jačanje uloge vladara u upravljanju Crkvom. Usp. Louis J. ROEGIERS, *Cerkev v času razsvetljenstva in revolucije*, 90-91; Wolfgang REINHARD, *Storia del potere politico in Europa*, 111-112; Paolo PRODI, *Il sacramento del potere*, 209-213.

¹⁹ Usp. Louis J. ROEGIERS, *Cerkev v času razsvetljenstva in revolucije*, u: *Zgodovina Crkve. Cerkev v času razsvetljenstva, revolucije in restavracije (1715-1848)*, Ljubljana, 1999., 75-78; Aleksander BUCZYNSKI, *Rimokatolička i Pravoslavna crkva u Vojnoj Krajini (1740. – 1868.)*, 41-42.

²⁰ Rišerizam je smjer unutar galikanizma nazvan prema Edmondu Richeru (1559. – 1631.), generalnom savjetniku (*syndicus*) Teološkog fakulteta u Parizu, koji je objavio kratku i sažetu obranu koncilijarizma pod naslovom *De ecclesiastica et politica potestate*. Knjiga je osuđena na sinodi francuskih biskupa u ožujku 1612. godine, a njezin je autor nekoliko mjeseci kasnije otpušten s položaja generalnog tajnika Teološkog fakulteta. Povu-

terijanizma, naglašavajući jaču neovisnost župnika i klera od biskupa, isticao važnost pastoralnog poslanja svećenika, a ključna zajednička točka bio im je otpor prema redovništvu, njihovu samostanskom životu i pastoralu.²¹

Obnovno katoličanstvo u Austriji oslanjalo se na ideje i učenje Lodovica Muratorija o potrebi strukturalne i disciplinske reforme u Crkvi.²² Krug Muratorijevih sljedbenika organizirao je i svoje akademske klubove u Salzburgu, Innsbrucku i Olomoucu. Njegov program obnove bio je usmjeren protiv bilo kojeg oblika barokne pobožnosti, osobito protiv pretjeranog čašćenja relikvija, svetaca i marijanske pobožnosti. Teologiju je trebalo osloboditi spona skolastike i dati joj veću slobodu razvoja mišljenja, za što je predvidio obnovu teoloških učilišta. Program je trebala ostvariti Crkva, a država joj je trebala pomagati u provedbi reformi kako bi se vjerski život obnovio i spriječila zloraba vjere.²³ Međutim njegove ideje otvorile su prostor državnom apsolutizmu da odlukama o reformi odgoja i obrazovanja klera, kao i uredbama o liturgijskoj reformi i zabrani baroknih pobožnosti, smanji autonomiju Crkve na minimum, a osigura prevlast države na crkvenom području.

1.2. Svećenička uloga prema jozefinističkom modelu

Prvi koraci jansenistički usmjerenih biskupa bili su povezani s reformom školstva i teološkog obrazovanja, kao i s novim preuređenjem granica župa i biskupija, koje se često nisu mijenjale od kasnoga srednjeg vijeka. Time se otvorilo pitanje definiranja i odnosa Crkve u habsburškim zemljama prema Rimu i papinstvu.²⁴ Novi reformni pokret započeo je s novim pastoralnim preuređenjem župa s naglaskom na važnosti visoko moralno formiranog svećenika. Tim je planovima također bila predviđena i reorganizacija samostanskog života kao i uključivanje redovnika klerika u aktivan pastoralni rad. Reformni

kao se iz javnog života i nastavio pisati u obranu konciliarizma i sloboda Galikanske crkve. Žestoko se protivio doktrini kardinala Bellarina o neizravnoj moći papa u zemaljskim poslovima, ali je u isto vrijeme zaničevao i nauk o božanskoj moći kraljeva. Bio je zagovornik veće vlasti mjesnih biskupa i svjetovnih vladara u crkvenim i svjetovnim pitanjima. Usp. Edmond Richer, u: *Encyclopedia of Christian Theology*, Jean-Yves LACOSTE (ur.), New York, 2004., 604; Phillipe DENIS, *Edmond Richer and the Renewal of Conciliarism in the 17th century*, Cambridge, 2019.

²¹ Usp. Josip BUTURAC, Crkveno pravo za jozefinizma u habsburškim zemljama, u: *Katolički list*, 92 (1941.) 19, 121-128, 135-137, 151-153, 163-165; Josip BUTURAC – Antun IVANDIJA, *Povijest Katoličke Crkve među Hrvatima*, Zagreb, 1973., 226.

²² Usp. Eleonore ZLABINGER, *Lodovico Antonio Muratori und Österreich*, 148-152.

²³ Usp. *Isto*, 153.

²⁴ Usp. Ferdinand MAASS, *Fruehjoephinismus*, Wien, 1969., 13-50.

zahvati započeli su obnovom teološkog obrazovanja i odgoja svećeničkih kandidata. Niz zakona koje je država donijela između 1774. i 1776. godine postupno su ukidali tridentski sustav obrazovanja kroz organizaciju tzv. Generalnih sjemeništa. Ta sjemeništa trebala su postati mjesta formacije i obrazovanja novih svećenika koji će biti nositelji obnovnog katoličanstva, a u isto vrijeme i lojalni službenici države.²⁵ Andrija Lukinović realno analizira te zahvate koji su preuređenjem biskupija i župa donijeli Crkvi pozitivne pastoralne pomake, ali je činjenica kako su crkveni promicatelji obnovnog katoličanstva na temelju jansenističkih ideja nekritički prihvatili jozefinističke metode odgoja i obrazovanja svećenstva, što je dovelo do nametanja kontrole države nad generalnim sjemeništim i jačanja cezaropapističkih pretenzija države prosvjećenog apsolutizma.²⁶ U ugarskom dijelu Monarhije snažno se naglašavala titula »apostolskog kralja«.²⁷ Time su jansenistički obnovitelji u crkvenim redovima neoprezno dopustili da država pretvori svećenstvo i Crkvu u društveno korisnu organizaciju po mjeri države i njezinih interesa. Dvor i dinastija jako su ulagali u katolički identitet Monarhije i promociju katolicizma, ali su pretenzije prema strogo crkvenom području odražavale snažne tendencije cezaropapizma. Svakako da je neodobravanje Rima, osobito zbog prisutnosti ideja kasnog jansenizma, dodatno usmjeravalo katoličke obnovitelje prema državi, koja je u na vrhuncu svojih apsolutističkih pretenzija podredila crkvene institucije i

²⁵ Usp. Peter HERSCHE, *Der Spätjansenismus in Österreich, 180-196.*

²⁶ Usp. Andrija LUKINOVIĆ, *Zagreb – devetstoljetna biskupija*, Zagreb, 1995., 276.

²⁷ Marija Terezija prva se počela potpisivati kao »apostolska kraljica Ugarske«. Podrijetlo te titule potječe od svetog Stjepana, koji ju je navodno dobio od pape Silvestra II. kao priznanje za njegovu aktivnost u promicanju uvođenja kršćanstva u Mađarsku. Papa Lav X. dodijelivši titulu »Defensor Fidei« Henriku VIII od Engleske, godine 1521., potaknuo je mađarsko plemtvo na čelu sa Stjepanom Werbocyem, pravnikom i palatinom Ugarske, da započne pregovore sa Svetom Stolicom kako bi se obnovila titula »apostolskog veličanstva«, koju je kralju Stjepanu I. dodijelio papa Silvestar II. Pregovori su propali, ali je 1627. Ferdinand III. pokušao dobiti titulu za sebe, međutim u tome ga nisu podržali mađarski primas Peter Pázmány i Sveta stolica. Papa Klement XIII. dodijelio je tu titulu Mariji Tereziji i njezinim nasljednicima motuproprijem *Carissima in Christo filia* od 19. kolovoza 1758. godine. Nakon toga su je habsburški vladari koristili kao »apostolski kralj Ugarske« u svim službenim spisima. Od tada ugarski kralj nosi tu titulu, koja mu pripada tek nakon krunidbe, ne pripada mu prije te ceremonije, niti se proteže na kraljicu ili na prijestolonasljednika, tzv. »rex junior«, koji je okrunjen za života vladajućeg monarha. Prava koja kralj ima u odnosu na Katoličku crkvu u Ugarskoj nisu povezana s naslovom »apostolsko veličanstvo«, već su se temeljila na vrhovnom kraljevskom pokroviteljstvu i zaštiti Crkve. Međutim, u vrijeme jozefinizma ona se tumačila kao vrhovno pravo vlasti nad Crkvom, što je bilo povezano s cezaropapističkim tendencijama vladara. Usp. Antal ALDÁSY, *Apostolic Majesty*, u: *The Catholic Encyclopedia*, I., Charles Georg HERBERMANN – Edward A. PACE – Condé Benoist ALLEN – Thomas J. SHAHAN – John J. WYNNE (ur.), New York, 1907., 433.

svećenstvo interesu Monarhije. Peter Hersche na tom tragu realno zaključuje kako su nastojanja oko obnove Crkve u zemljama Habsburške Monarhije započela unutar samih crkvenih krugova, a jozefinistički apsolutizam se izvrsno uklopio kao državna zaštita njihovim idejama. Time su nositelji obnove u Crkvi donekle nekritički prihvatili jozefinistički program, koji nije donio željene reforme, nego je Crkvu stavio pod tutorstvo apsolutističke države.²⁸ Biskupi su s posebnim negodovanjem gledali na to zadiranje u njihova autonomna prava strogo duhovne domene, osobito na ulogu države u formaciji svećenika, jer su biskupi modificirani tridentiski model formacije još uvijek smatrali najprikladnijim za odgoj i obrazovanje klera.

Prve korake prema onome što će postati jozefinistički model odgoja i obrazovanja svećenika nalazimo u reformama carice Marije Terezije, čiji su reformni zahvati usmjereni prema obnovi Crkve pokazivali naznake zahvata apsolutističke države u crkvenu organizaciju.²⁹ Josip II. radikalnije je zahvatio u odnose države i Crkve i nametnuo određenu vrstu cezaropapističke vlasti, koja je pokazivala utjecaje kasnog prosvjetiteljstva i jansenizma. Vladarskim ukazom od 29. studenoga 1781. godine, kojim je ukinuo kontemplativne samostane, vladar je pokazao jasan smjer dokidanja svih oblika crkvenog života koji nisu bili po mjeri moderne države. Novo usmjerenje redovničkih zajednica trebalo je biti karitativno, obrazovno i odgojno sa svrhom odgoja dobrih i moralnih građana. Time je zahvaćeno i u ustrojstvo svih redovničkih zajednica koje su se trebale nanovo organizirati prema tom modelu. Ukinuti su mnogi samostani i raspušteni određeni nekontemplativni redovi, što je ostavilo negativan trag u dušobrižništvu, pastoralnom radu i duhovnom životu.³⁰

Prazninu nastalu ukidanjem određenog broja samostana i raspuštanjem nekih redovničkih zajednica trebalo se nadoknaditi reformom biskupija, župa i novom formacijom svećenstva. Ta reforma provedena je isključivo od strane države, koja je granice biskupija prilagodila zemaljskim granicama, s ciljem jačanja ekonomskih potencijala i poboljšanja vjerskog života. Biskupi su postavljani po mjeri jozefinističkoga prosvjetiteljskog sustava s ciljem da ih se svede na činovnike državnih vlasti u uskoj povezanosti s državnim aparatom. Međutim stalna napetost između biskupa i države na području vlasti i uprave

²⁸ Usp. Peter HERSCHE, *Der Spätjansenismus in Österreich*, 115-127.

²⁹ Usp. Rudolf REINHARDT, *Zur Kirchenreform in Österreich unter Maria Theresia*, u: *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 77 (1966.) 15, 105-111; Josef WODKA, *Die Kirche und die Aufklärung*, u: *Österreich in Geschichte und Literatur*, 10 (1966.) 4, 223-231.

³⁰ Usp. Ferdinand MASS, *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760 – 1790*, 33-35; Franjo Emanuel HOŠKO, *Biskup Vrhovac između baroka i liberalizma*, 88-91.

u Crkvi nikada nije prestala. Biskupi reformnog smjera nisu se željeli odreći svojih prava u korist države. Svaki trag isusovačkog odgoja i obrazovanja potisnut je na svim teološkim učilištima u Monarhiji, a uveden je nauk teologa koji su naučavali pod utjecajem jansenizma i prosvjetiteljstva.³¹ Njihov smjer obnove Crkve bio je usko povezan s jozefinizmom kao nužnim okvirom za provođenje potrebnih reformi, čime su biskupi i teolozi postali jedni od nositelja apsolutističkog državnog ustrojstva, vjerujući kako na taj način ostvaruju program obnovnog katoličanstva,³² ali u isto su vrijeme branili i svoja prava na strogo crkvenom području.

Mnogi biskupi, opati, teolozi i drugi crkveni dostojanstvenici prihvatili su jozefinistički reformni okvir,³³ ali je među velikom većinom i dalje bio prisutan jak otpor prema bilo kakvom obliku ideja koje su mogle biti povezane s rastakanjem ili degradacijom tradicionalne uloge Crkve u društvu i državi općenito. Bez obzira na prihvaćanje jozefinističkih reformi i snažan utjecaj kasnog jansenizma na duhovnost i teološku misao, biskupi u Monarhiji nisu dopustili da se potpuno napusti tradicionalna tridentska formacija svećenika. Osobito je to bilo naglašeno kod teološkog naučavanja o svećeničkoj službi, s time da je jak naglasak stavljen na moralan i vjerodostojan život svećenika, koji trebaju svoje poslanje ostvarivati u suglasju s modernim društvenim potrebama.³⁴

Katolička obnova smjerala je prema formaciji svećenika za liturgijsku službu, s posebnim naglaskom na slavljenje euharistije, dok je nov ideal koji je stavljen pred svećenike i svećeničke kandidate bio Isus Krist Dobri Pastir, čime je naglasak stavljen na zauzetije pastoralno djelovanje. Međutim, mnogi elementi tridentske formacije i odnosa među klerom i dalje su ostali prisutni u razdoblju ranog jozefinizma. Velik jaz između visokog klera, uglavnom iz redova plemstva, i nižeg klera, uglavnom iz nižih slojeva društva, s obzirom na društveni status, materijalnu osnovicu i ugled ostao je i dalje prisutan, pa

³¹ Usp. Ferdinand MASS, *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760 – 1790*, 55.

³² Usp. Franjo Emanuel HOŠKO, *Biskup Vrhovac između baroka i liberalizma*, 66-67; Goranka ŠUTALO, Prosvjetiteljski elementi dviju anonimnih kajkavskih drama s početka 19. stoljeća: *Čini barona Tamburlana* (1801) i *Mislibolesnik iliti Hipokondrijakuš* (1803), 114-115.

³³ Usp. Juraj KOLARIĆ, Prosvjetiteljstvo i jozefinizam u Zagrebačkoj biskupiji, u: *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094 – 1994. Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića*, Antun ŠKVORČEVIĆ (ur.), Zagreb, 1995., 313; Franjo Emanuel HOŠKO, Je li biskup Vrhovac bio crkveni obnovitelj po mjeri Tridentskog koncila ili jansenist?, 131-152; Goranka ŠUTALO, Prosvjetiteljski elementi dviju anonimnih kajkavskih drama s početka 19. stoljeća: *Čini barona Tamburlana* (1801) i *Mislibolesnik iliti Hipokondrijakuš* (1803), 119-122.

³⁴ Usp. Paolo PRODI, *Cristianesimo e potere*, 255-264; Ferdinand MASS, *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760 – 1790*, 77-78; Jean DELUMEAU, *Cristianizzazione e decristianizzazione fra il XV e il XVIII secolo*, 573-576.

čak i dodatno produbljen s obzirom da velik dio nižeg klera nije prihvaćao u potpunosti jozefinistički sustav. Svećenik je i dalje ostao službenik kulta, odnosno liturgije, ali su pred njega stavljeni novi pastoralni izazovi navjestitelja kao odraz njihove duhovnosti. Crkva je oblikovala svećenika kao služitelja kulta, pastira i navjestitelja spasenja, nositelja obnove moralnog života vjernika kroz nov oblik vjerskog odgoja, dok je država oblikovala njegovu funkcionalnost u novom apsolutističkom upravljačkom sustavu. Razlike u formaciji i obrazovanju redovničkog i dijecezanskog klera doslovce su nestale, jer su prema novom modelu bili usmjereni prema pastoralnom djelovanju i oblikovanju moralnog života vjernika, područjima u kojima su Crkva i država imale zajednički interes.

Svećenstvo je kao najbrojnija školovana skupina u društvu bilo u potpunosti stavljeno u službu jozefinističkog sustava pomoći formacije u generalnim sjemeništim, koji je svećenike formirao za državne službenike i administratore s ciljem da odgajaju vjernika za lojalne građane nove države. Povjerena im je izobrazba vjernika koja se temeljila na kršćanskim moralnim zasadama i na vjernosti dinastiji. Država je time potpuno preuzela čisto crkveno područje s obrazloženjem kako narod treba privesti »čistom bogoslužju«. Time se trebao stvoriti preduvjet obnove moralnog i vjerskog života građana s ciljem osiguravanja sreće podanika Monarhije.³⁵ Cezaropapističke tendencije vladara došle su do izražaja u odredbama koje su blokirale izravno djelovanje papâ i redovničkih poglavara na crkveni život u Monarhiji. Biskupi i svećenici, kao i redovnički poglavari, podređeni su državnoj kontroli, a sustavno su zaobilježeni u mnogim pitanjima vezanim uz crkveni život. Zaobilježeni su također kod preustroja biskupija i župa, odgoja i obrazovanja svećeničkih kandidata, kod raspolaganja crkvenom imovinom, koju je u potpunosti kontrolirala država. Imovina raspuštenih župa i samostana prešla je u tzv. vjerski fond kojim je upravljala država, a novac upotrebljavala za crkvene potrebe, ali prema vlastitom nahođenju. Dijecezanski i redovnički kler je pod kontrolom mjesne administracije usmjeren strogo pastoralno i u skladu s potrebama države. Katolički moral je još uvijek proživljavao crkvene institucije, samostane i odgojne zavode, vjerska praksa je i dalje ostala prisutna u svim obrazovnim i odgoj-

³⁵ Usp. Franjo Emanuel HOŠKO, *Biskup Vrhovac između baroka i liberalizma*, 78-79; Franjo Emanuel HOŠKO, *Je li biskup Vrhovac bio crkveni obnovitelj po mjeri Tridentskog koncila ili jansenist?*, 131-15; Ferdinand MASS, *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760 – 1790*, 79-88, 300-303; Goranka ŠUTALO, *Prosvjetiteljski elementi dviju anonimnih kajkavskih drama s početka 19. stoljeća: Čini barona Tamburlana (1801) i Mislilobesnik iliti Hipokondrijakuš (1803)*, 122.

nim institucijama, ali je sve strogo bilo usklađeno s ciljevima koje je zacrtala apsolutistička država.³⁶ Djelomično poklapanje ideja obnovnog katoličanstva i jozefinizma išlo je u prilog takvoj novoj formaciji klera, ali su se vrlo brzo pokazale sve slabosti takvog sustava.

Smrcu Josipa II. pokazale su se sve slabosti jozefinističkog sustava i formacije klera. Njegov brat i nasljednik Leopold II. počeo je dokidati mnoge jozefinističke crkvene uredbe, dok je njegov nasljednik, tradicionalniji i konzervativniji Franjo II. oslobodio sustav svećeničke formacije tutorstva države, a svećenički rad prepustio vodstvu biskupa i redovničkih poglavara. Posljedice jozefinizma očitovale su se u proširenom vjerskom nemaru i opadanju vjerskog života, što je bila posljedica ograničavanja svećeničke službe kao i degradacije redovničkog života i pastorala.³⁷ Stroga pastoralna usmjerenost klera u vrijeme snažnog jozefinizma dovela je do zapuštenosti duhovnih i religioznih potreba vjernika, opadanja i nestanka pobožnosti. Na tom tragu car Franjo II. je već 1790-ih godina potaknuo obnovu pučkih misija i pučkih pobožnosti. S druge strane državni aparat i dalje je kontrolirao rad svećenika, koji su ostali dio državnog sustava i morali pratiti provođenje novih odredaba te biti u stalnom kontaktu s mjesnim državnim vlastima. Posljedica je bila opadanje svećeničkih zvanja, degradacija društvenog ugleda svećenika i naposljetku moralnog života vjernika. Teško materijalno stanje dodatno je produbilo jaz između višeg i nižeg klera. Generalna sjemeništa, koja su se pokazala nefunkcionalnima, raspuštena su, a odgoj i obrazovanje svećenika vraćeni su pod nadležnost crkvenih poglavara. Površna liturgijska formacija, nedostatak svećeničke duhovnosti i stroga pastoralno-administrativna formacija u generalnim sjemeništima otvorila su prostor prodoru liberalnih ideja u svećeničke krugove.³⁸

Smrt Josipa II. dovela je do velikog ublažavanja jozefinističkih crkvenih odredaba, čime započinje razdoblje kasnog jozefinizma. Izbijanje Francuske revolucije i napoleonski ratovi doveli su do stvaranja novih liberalnih ideja, koje je kasni jozefinizam prihvatio i pridonio nastanku modernog građanskog liberalizma 19. stoljeća. Također se unutar same Crkve otvorio nov prostor ra-

³⁶ Usp. Franjo Emanuel HOŠKO, *Biskup Vrhovac između baroka i liberalizma*, 78-79; Ferdinand MASS, *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760 – 1790*, 79-88, 300-303; Jean DELUMEAU, *Cristianizzazione e decristianizzazione fra il XV e il XVIII secolo*, 577; Peter HERSCHE, *Der Spätjansenismus in Österreich*, 339-345.

³⁷ Usp. Peter HERSCHE, *Der Spätjansenismus in Österreich*, 339-345.

³⁸ Usp. Franjo Emanuel HOŠKO, *Biskup Vrhovac između baroka i liberalizma*, 94-95; Ferdinand MASS, *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760 – 1790*, 309-310; Peter HERSCHE, *Der Spätjansenismus in Österreich*, 300-303; Goranka ŠUTALO, *Prosvjetiteljski elementi dviju anonimnih kajkavskih drama s početka 19. stoljeća: Čini barona Tamburlana (1801) i Mislibolesnik iliti Hipokondrijakuš (1803)*, 123-124.

zvoja katoličke restauracije s elementima romantizma. Novi konzervativizam javljao se na političkom i crkvenom području, iako je još bio sputan državnim apsolutizmom kasnog jozefinizma.

2. Formiranje svećeničkog identiteta u 19. stoljeću

Formiranje svećeničkog identiteta i uloge u društvu u prvoj polovici 19. stoljeća bio je dijelom povezano s prodorom liberalizma, a dijelom s rađanjem restauracijskog katoličkog konzervativizma na idejama romantizma, koji će s vremenom prerasti u pokret ultramontanizma. Građanski liberalizam 19. stoljeća nije negirao vjerske slobode, dapače ravnopravnost i slobodu vjeroispovijesti smatrao je jednim od svojih iznimnih postignuća, ali je svako javno manifestiranje vjere i religioznih vrednota nastojao potisnuti u sferu privatnosti. Paralelno s liberalnim građanskim društvom nastajao je nakon Bečkog kongresa u razdoblju restauracije (1814. –1848.) katolički konzervativizam, dok se u isto vrijeme pojavio i katolički liberalizam. Građanski liberalizam djelovao je idejno pod sintagmom da je vjera privatna stvar, a iz toga je proizlazilo kako treba odvojiti Crkvu od države, odnosno čak i prilagoditi Crkvu načelima novoga građanskog društva. Katolički liberalizam zagovarao je ustavni poredak, republikanski ili monarhijski, kao osnovicu osiguranja suverenosti naroda, slobodu tiska, opće pravo glasa i određen optimizam s obzirom na vjeru u napredak koja vodi do slobode i sreće naroda i pojedinca. Poticao je ekumenske ideje zbližavanja s drugim kršćanskim vjeroispovijestima, osobito s pravoslavljem, te je nastojao pomiriti jaz između vjere i znanosti. Konzervativni smjer katolicizma zagovarao je papinsku nezabludivost, strogu rimsku centralizaciju, vraćanje uske povezanosti Crkve i države, restauraciju katoličkih institucija iz vremena katoličke obnove i pokazivao bojovni stav prema ikakvom obliku liberalizma. Novi stavovi i ciljevi u 19. stoljeću, koji su utjecali na formaciju svećenika, bili su ovaj put ne produkt težnji vjerske obnove nego poticaji liberalizma.³⁹

2.1. Liberalni katolicizam i svećenički identitet u prvoj polovici 19. stoljeća

Svećenici formirani u generalnim sjemeništimu u prvoj polovici 19. stoljeća bili su pod snažnim utjecajem liberalizma koji se u Monarhiji razvio iz kasnog jozefinizma. Snažan utjecaj liberalnog katolicizam očitovao se u Hrvatskoj u tzv.

³⁹ Usp. Juraj MATAUŠIĆ, Die Kroatische Katholische Presse 1849 1900, u: *Communicatio Socialis*, 18 (1985.) 3, 207-221.

»Zahtijevanjima naroda« koja je prihvatila Velika narodna skupština u Zagrebu 25. ožujka 1848. godine. Na skupštini je prisustvovalo oko dvjesto svećenika koji su prihvatili sve zahtjeve.⁴⁰ Od trideset točaka iz »Zahtijevanja naroda« revolucionarne 1848. godine, četiri su se izravno ili neizravno odnosile na Crkvu. Članak 9. traži »slobodu štampe, vjere, učenja i govora«, članak 12. predlaže »Jednakost svih bez razlike stališa i vjere«, članak 29. zahtijeva da »duhovne i svjetske službe mogu vršiti samo sinovi trojedne Kraljevine«, dok članak 30. izravno traži preuređenje Crkve na demokratskim temeljima, ukidanje celibata i uvođenje narodnog jezika u Crkvu »polag starinskoga hrvatskog prava i bića«⁴¹.

Jaroslav Šidak našao je poveznicu između »Zahtijevanja naroda« i tzv. »Peštanskog programa« mađarskih liberala, gdje je pokazao da su cijeli dijelovi »Peštanskog programa« preneseni i prilagođeni hrvatskim prilikama u programu »Zahtijevanja naroda«.⁴² Šidak je naglasio kako je hrvatski program imao jače istaknutu socijalnu notu, ali i da je: »Bio to, ukratko, jedan buržoasko-demokratski program prilagođen zemlji koja se bori za svoje nacionalno oslobođenje.«⁴³ Vjerske slobode i ravnopravnost bile su osnovica obaju programa nadahnuta liberalno-demokratskim idejama, s time da su mađarski revolucionari u svojim programima naknadno zahtijevali ukidanje celibata, narodni jezik u liturgiji i dokidanje kleričke odjeće,⁴⁴ što se dijelom našlo i u hrvatskim zahtjevima. Liberali iz revolucionarne 1848. godine zagovarali su autonomiju Crkve naspram papinstva, ostavljajući papi samo relativnu poslušnost, a ne apsolutnu, dok je konačan cilj bio potpuno odvajanje Crkve od države. Nosioći jačanja crkvene autonomije naspram Rima trebali su biti laici, koji su također trebali imati veću ulogu u reguliranju odnosa između višeg i nižeg klera. Osobito je trebalo osigurati veću slobodu svećenika naspram biskupa, kao i uspostaviti nadzor nad crkvenom imovinom.⁴⁵ Na istom tragu nastali su zahtjevi austrijskih i čeških liberalnih katolika, koji su također zahtijevali ukidanje celibata, samostana i kleričke odjeće, narodni jezik u liturgiji i odvajanje Crkve od države, demokratizaciju crkvenih institucija i veću slobodu klera i laika u

⁴⁰ Usp. Dalmacija, Hrvatska i Slavonia, u: *Novine dalmatinsko-hercegovačko-slavonske*, 41 (1848.), 1; Jaroslav ŠIDAK, *Studije iz hrvatske povijesti za Revolucije 1848. – 1949.*, Zagreb, 1979., 36; Josip HORVAT, *Ljudevit Gaj*, Zagreb, 1975., 254.

⁴¹ Dalmacija, Hrvatska i Slavonia, u: *Novine dalmatinsko-hercegovačko-slavonske*, 41 (1848.), 1.

⁴² Usp. Jaroslav ŠIDAK *Studije iz hrvatske povijesti za Revolucije 1848. – 1849.*, 57.

⁴³ *Isto*, 55-56.

⁴⁴ Usp. *Isto*, 59.

⁴⁵ Usp. Moritz CSAKY, *Der Kulturkampf in Ungarn*, Graz – Köln, 1967., 25, Josip HORVAT *Ljudevit Gaj*, 228-230.

izboru biskupa.⁴⁶ Jedan od vodećih iliraca, svećenik Pavao Štoos, tiskao je 1848. u Zagrebu knjižicu »O pobolšanju ćudorednosti svetjenstva« u kojoj zastupa ukidanje celibata i raspuštanje redovništava.⁴⁷

Kriza uzrokovana liberalnim idejama zahvatila je i zagrebačko sjemenište. Prijedlozi banske vlade nastali na tragu liberalnih ideja, kao i nemiri u sjemeništu, koji su doveli do otpuštanja dvadeset i četiri sjemeništara od njih sto i četrnaest, i zatvaranja sjemeništa 19. travnja 1848. godine od strane biskupa Jurja Haulika.⁴⁸ Biskup je već sljedeće godine ponovno otvorio sjemenište, ali sada pod upravom novih odgojitelja i profesora. Nastavu je organizirao kroz obnovu tridentskog modela formacije s većim pastoralnim naglaskom, polako napuštajući sve jozefinističke oblike teološkog odgoja i obrazovanja.⁴⁹ Na tragu potiskivanja liberalnih ideja osnovao je 1849. godine »Katolički list zagrebački«, koji je pronosio ideje suprotne onima »Zahtijevanja naroda«. U početku su u listu bile zastupljene umjerene ideje, kako se vidi iz Uvodnika prvog broja, koje su načelno zastupale promjene u Crkvi, ali u određenoj razboritoj mjeri.⁵⁰ Nakon svega nekoliko brojeva idejna politika lista se u potpunosti promijenila, tako da neimenovani zagrebački svećenik poziva katolike da se oslobode okova koje su im nametnuli prosvjetiteljstvo i liberalizam: »Dosta smo pod terorizmom svjetloboracah stenjali, dosta se s njima krivim po filozofu Hegelu stvorenim bogovima na mesto pravoga Boga beščastno klanjali. Hvala im na ljubavi. Dajte da se od njih dijelimo, te da iz štovanja za svoje u tom razdelenju tako dugo ostanemo, dok se jednom sjedinimo u krilu crkve katoličke.«⁵¹

Vidljivo je kako »Zahtijevanja naroda« iz revolucionarne 1848. godine nisu bila usamljen pokušaj hrvatskoga liberalnog građanstva i svećenstva formiranog u jozefinističkom duhu na tragu liberalizma, nego odjek istovjetnih zahtjeva iz cijele Monarhije, osobito Austrije, Ugarske i Češke. Istovjetni zahtjevi za reformom Crkve i crkvene discipline na tragu liberalnih ideja bili su

⁴⁶ Usp. Gabor ANDRIANYI, *Die Stellung der ungarischen Kirche zum österreichischen Konkordat von 1855*, Roma, 1963., 16-28; Josip HORVAT, *Ljudevit Gaj*, 264-266.

⁴⁷ Usp. Pavao ŠTOOS, *O pobolšanju ćudorednosti svetjenstva*, Zagreb, 1848., 2-3.

⁴⁸ Usp. Josip HORVAT, *Ljudevit Gaj*, 149-150, 160; Vinko CECIĆ, Reformistički pokret rimokatoličkog svećenstva u Hrvatskoj godine 1848, u: *Republika*, 10 (1954.) 4, 355-361.

⁴⁹ Usp. Olga MARUŠEVSKI, Nadbiskup Juraj Haulik, u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Franko MIROŠEVIĆ (ur.), Zagreb, 1995., 467; Velimir DEŽELIĆ, *Kardinal Haulik, nadbiskup zagrebački 1788. – 1869.*, Zagreb, 1929., 131; Ivan ŠKREBLIN, *Odgoj i nastava u zagrebačkom sjemeništu 1578. – 1900.*, u: *Kulturno-poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije*, I, Dragutin KNIEWALD (ur.), Zagreb, 1944., 699.

⁵⁰ Usp. Stjepan MOJSES, Kako mi razumjevamo ovaj naš ćerkveni list, u: *Katolički list zagrebački*, 1 (1849.) 1, 1-2.

⁵¹ Světloborac i Mračnjak, u: *Katolički list zagrebački*, 1 (1849.) 3, 21-23.

obilježje revolucionarnog građanstva 1848. godine kao i dijela svećenstva koji je kroz formaciju u duhu kasnog jozefinizma prihvaćalo ideje građanskog liberalizma. Također se u isto vrijeme pojavljuje i protuliberalna reakcija katoličke hijerarhije i dijela svećenstva, što postaje osobito vidljivo u vrijeme slabljenja revolucionarnih gibanja tijekom 1849. godine, kada ponovno jača vladarski neoapsolutizam, a obnovno katoličanstvo prelazi u ultramontanističko razdoblje obilježeno papinskim autoritetom i snažnim konzervativizmom.

2.2. Svećenički identitet u vrijeme papa restauracije i nastajanje ultramontanizma

Bečki kongres započeo je proces restauracije europskog državnog sustava na tragu legitimnosti. Na crkvenom području otvorio se put razvoja ultramontanističkog pokreta, kojem su vođe antinapoleonske koalicije izišli ususret osiguravajući novi, odnosno restaurirani poredak jačanjem autoriteta pape i religije. Unutarnja restauracija Crkve (1814. – 1848.) započela je za pape Pija VII. i bila je obilježena snažnim autoritativnim i predrevolucionarnim načelima. Stroga klerikalizacija crkvenih službi i potiskivanje svakog oblika liberalizma među svećenstvom, kao i promicanje strogog konzervativizma i klera takvog usmjerenja, obilježja su razdoblja papinske restauracije prve polovice 19. stoljeća. Tridentiski model formacije ponovno postaje temeljni oblik formiranja svećeničkih kandidata, u određenoj mjeri prilagođen potrebama vremena. Vjerski redovi postaju sve brojniji i dodatno jačaju kao nosioci novog oblika obnovnog katoličanstva. Predrevolucionarni oblici pobožnosti, pojačano štovanje svetaća, obnova hodočašća i podjeljivanje oprosta ponovno postaju stalna vjerska praksa. Obnavljaju se bratovštine i crkvena udruženja različitog usmjerenja. Obrazovni sustav se u potpunosti klerikalizira, a svećenici na teološkim učilištima i u sjemeništima promoviraju tridentisku baštinu i duhovnost na novom humanističkom intelektualnom temelju. Centralizacija cjelokupnog institucionalnog života Crkve od strane papâ i kurije očituje se najviše na području obrazovanja svećenika, karitativnog rada i poticanja snažne misionarske djelatnosti. Rimska teološka učilišta dobivaju pod papom Lavom XII. međunarodni karakter. Velik broj netalijanskih teologa uz rimska učilišta stvara međunarodne zavode za obrazovanje svećenika iz cijelog svijeta. Na tom tragu nastavlja djelovati i pape Grgur XVI. i Pio VIII., koji takvim obrazovnim sustavom započinju provoditi rimsku koncepciju Crkve.⁵² Pape restauracijskog razdoblja

⁵² Usp. Owen CHADWICK, *A History of the Popes, 1830–1914*, Oxford, 1998.; Edward Elton Young HALES, *Pio Nono: A Study in European Politics and Religion in the Nineteenth*

pokazuju snažnu svijest o svojim pravima i kao poglavari opće Crkve smatraju da im je dužnost ponovno uspostaviti autoritet rimskih biskupa u njegovu punom opsegu, po uzoru na jake pape srednjeg vijeka i katoličke obnove. Reformni zahvati restauracijskih papa potaknuli su i ojačali ultramontanizam, stvorili disciplinsko i doktrinarno jedinstvo, a svećenstvo i redovništvo formirali kao glavne i isključive nositelje novih intelektualnih i duhovnih strujanja u strogoj povezanosti s Rimom i papama.

Nakon jansenističkih i febronijanističkih udara na papinske nuncije restauracijski pape ponovno su svojom politikom osnažili njihovu ulogu i službu. Nunciji ponovno postaju ključni čimbenici u postavljanju novih biskupa, koji su uglavnom nekadašnji studenti rimskih zavoda, dok su kandidati iz dijecezanskih učilišta i odgojnih zavoda potisnuti u stranu kao mogući nosioci liberalnih ideja. Novi biskupi usmjereni su strogo ultramontanistički i na tragu obnovih nastojanja papa restauracijskog razdoblja. Prvo započinju reformu zavoda i učilišta za formaciju i obrazovanje budućih svećenika. Ti svećenici, formirani prema rimskom modelu, s vremenom preuzimaju vodeća mjesta u mjesnoj Crkvi i aktivno sudjeluju u izobrazbi i formaciji novih svećeničkih kandidata. Cijela crkvena stvarnost u potpunosti se usmjerava na osobu pape, koji postaje ključan moralni i duhovni autoritet, snažno uporište obnovnog katoličanstva, nakon revolucionarnih nemira s kraja 18. i početka 19. stoljeća.⁵³ Grgur XVI., najvažniji papa restauracije, stvorio je snažnu i strogo uniformnu strukturu Crkve na intelektualnom i organizacijskom planu, koja je imala podršku u vrhu Crkve i dijelom nižeg klera. Isti papa započeo je na području obrazovanja poticati obnovu skolastičke teologije tomističkog smjera kao jedine autentične katoličke teologije i filozofije. Tomizam je predstavljen i prihvaćen kao jedina prava i čista katolička nauka koja može dati ispravnu intelektualnu formaciju svećenstva.⁵⁴ Ta nova skolastika ili neoskolastika postaje temelj za filozofsko-teološko obrazovanje klera, koji povezan s episkopatom oblikovanom po rimskom modelu postaje nositelj duhovne obnove s ciljem otpora liberalizmu.

Century, Garden City, 2013., 22-23; Giacomo MARTINA, *La Chiesa nell'età del liberalismo*, Brescia, 1978., 9.

⁵³ Usp. Giacomo MARTINA, *La Chiesa nell'età del liberalismo*, 19-23; Owen CHADWICK, *A History of the Popes, 1830–1914*, 57-61.

⁵⁴ Usp. Ivan MACAN, Kršćanska filozofija u katoličkom mišljenju 19. i 20. stoljeća (I.), u: *Obnovljeni život*, 48 (1993.) 3-4, 325-345; Ivan MACAN, Kršćanska filozofija u katoličkom mišljenju 19. i 20. stoljeća (II.) – prvi dio, u: *Obnovljeni život*, 49 (1993.) 2, 167-190; Owen CHADWICK, *A History of the Popes, 1830–1914*, 9-12; Giacomo MARTINA, *La Chiesa nell'età del liberalismo*, 38.

Restauracijsko razdoblje prestaje s početkom pontifikata Pia IX., kada ultramontanizam doživljava svoju punu afirmaciju. Temelji koje su postavili pape restauracijskog razdoblja, osobito Grgur XVI., pod Pijom IX. dobivaju na svojoj punoj snazi. U vrlo kratkom razdoblju i dosta efikasno papa je uspio prestrukturirati episkopat, koji je utemeljen na ultramontanističkim zasada- ma i strogo povezan s Rimom. Misijski rad sve više dobiva na zamahu, a širen- jem misija papinski autoritet postaje globalna stvarnost, čime raste politički i društveni utjecaj rimskog biskupa.⁵⁵ Prema istom principu prestrukturiran je i kardinalski zbor, u kojem se sada nalaze biskupi vjerni Rimu i usko povezani s papom. Biskupi drukčijeg idejnog mišljenja ili prakse bivaju često zaobilaže- ni od strane Pija IX., koji se u takvim situacijama savjetuje s konzervativnim svećenstvom u biskupijama ili čak laičkim organizacijama koje su utemeljene na ultramontanističkim idejama. Takve laičke organizacije počinju imati sve veću i važniju ulogu u papinskom obnovnom katoličanstvu. Vođe tih organi- zacija imaju osobito povjerenje pape Pija IX., koji ih često nagrađuje za njihovu lojalnost i društveno-političku aktivnost. Katoličanstvo dobiva sve više izgled masovnosti, koja treba demonstrirati novu moć papinstva i obnovljene Crkve. Masovna hodočašća u Rim postaju vrlo popularna, a očinski i pristupačan stil Pija IX. učinio ga je vrlo popularnim među svećenstvom i vjernicima. Pio IX. postaje model i uzor svećenika i vjernika, uzor pobožnosti i snažan mor- alni autoritet. Njegov snažan autoritet pojačava uznapredovalu centralizaciju Crkve, a njegova praktična inteligencija jača njegovu popularnost.⁵⁶ Različiti nacionalni partikularizmi u mjesnim Crkvama doslovce iščezavaju pred no- vom papinskom obnovom, dok stari idejni sustavi regalizma, galikanizma, febronijanizma i jozefinizma nestaju iz idejnog i duhovnog života svećen- stva i vjernika.

Europske države i vlade nastale iz nacionalnih pokreta i nacionalizama 19. stoljeća u jačanju te nadnacionalne i već globalne stvarnosti papinstva, koja se očituje u sve brojnijim katoličkim pokretima, masovnosti vjernika i osloba- đanja Crkve od utjecaja države, vide veliku opasnost za svoje usko nacional- ne države i pretenzije. Strogi rimski centralizam, obilježen nadnacionalnim u vrijeme ideologizacije nacionalnoga, postaje velika prijatnja za mnoge europ- ske nacionalne vlade. Dok je u restauracijskom razdoblju bila očita povezanost

⁵⁵ Usp. Owen CHADWICK, *A History of the Popes, 1830–1914*, 44-46; Edward Elton Young HALES, *Pio Nono: A Study in European Politics and Religion in the Nineteenth Century*, 26-28.

⁵⁶ Usp. Edward Elton Young HALES, *Pio Nono: A Study in European Politics and Religion in the Nineteenth Century*, 59-80; Giacomo MARTINA, *La Chiesa nell'età del liberalismo*, 55-56; Owen CHADWICK, *A History of the Popes, 1830–1914*, 124-128.

Crkve i države, nove nacionalne i građanske liberalne vlade druge polovice 19. stoljeća nastoje ograničiti snažan utjecaj papinstva i jaku autonomiju Crkve u svojim zemljama. *Kulturkampf* u Njemačkoj, neuspjeh konkordata s Austrijom i mnogi problemi u Latinskoj Americi simptomatičan su pokazatelj udaljavanja Crkve i države, koja sve više stavlja nacionalni predznak, nastojeći potisnuti nadnacionalnu ulogu jakog papinstva, osobito nakon 1870. godine kada europski nacionalizmi počinju doživljavati svoj procvat.⁵⁷

Za vrijeme pontifikata Pija IX. Katolička crkva jako je ojačala iznutra, ali se u istom tom razdoblju našla izolirana u novom svijetu koji se neprijateljski odnosio prema novoj crkvenoj stvarnosti. Velik raskorak između vjere i znanosti očitovao se u udaljavanju između teške prilagodbe tradicionalnog crkvenog teološkog učenja i novoga racionalnog i pozitivnog pristupa znanostima. Zatiranje i marginalizacija liberalnih katolika dodatno su produbili jaz između Crkve i nacionalnih država. Naposljetku je došlo do oštih sukoba između modernih intelektualnih i znanstvenih pokreta i teologije, osobito na području prirodnih i povijesnih znanosti, što je također jednim dijelom posljedica potiskivanja liberalnog svećenstva. Sam Pio IX. svojim je osudama učenja nekih filozofa i teologa dodatno pridonio tom udaljavanju. Pisana ostavština Pija IX. pokazuje njegovo snažno doktrinarno usmjerenje kojim je želio ojačati katoličanstvo naspram novih intelektualnih i društvenih gibanja. Njegove brojne enciklike i pisma pokazuju cjelovitiji i sustavniji idejni sklop obnovenog katoličanstva druge polovice 19. stoljeća. Iako njegovim spisima nedostaje originalnosti, Pio IX. razvija idejni koncept Grgura XVI., gdje jasnije i šire definira koncept obnove Crkve i društva. Enciklikom *Quanta cura* i listom suvremenih zabluda *Syllabus* stvorio je dugotrajan doktrinarni okvir crkvenog djelovanja. Glavno usmjerenje svih njegovih spisa nije bilo samo doktrinarno i društvene naravi nego i s ciljem da obnovi i produbi duhovni život svećenstva i vjernika u potpunoj odanosti Crkvi i papinskoj obnovi, koja je nadilazila razinu crkvenosti i zadirala u cijelu društvenu stvarnost.⁵⁸

Njegov nasljednik Lav XIII. u određenoj je mjeri ublažio snažan ultramontanistički trijumfalizam i njegovu isključivost, ali je formacija klera ostala i dalje na tragu prethodnog razdoblja. Lav XIII. dodatno je pridonio jačanju neoskolastike, u kojoj je on vidio temeljni metafizički sustav koji jedini

⁵⁷ Usp. Gabor ANDRIANYI, *Die Stellung der ungarischen Kirche zum österreichischen Konkordat von 1855*, 39-41; Owen CHADWICK, *A History of the Popes, 1830–1914*, 105-109, 168-181.

⁵⁸ Usp. Edward Elton Young HALES, *Pio Nono: A Study in European Politics and Religion in the Nineteenth Century*, 40-44; Owen CHADWICK, *A History of the Popes, 1830–1914*, 254-268.

na ispravan način može dovesti do obnove svećenstva i društvenog života.⁵⁹ Za njega je neoskolastika predstavljala najkvalitetniji oblik formiranja zrele duhovne i intelektualne osobnosti koja se može nositi s protivnim idejama liberalizma, naturalizma, racionalizma, nacionalizma, socijalizma, kao i sve izraženijeg individualizma i egoizma. Njegove smjernice u formaciji svećenika pokazale su se, kao i one Pija IX., vrlo uspješnim u djelovanju svećenika u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća. Svećenici tog razdoblja pokazuju izrazite antiliberalne tendencije i strogi konzervativizam, ali u isto vrijeme i visok stupanj moralnog i duhovnog života. Usmjereni su pastoralno s ciljem edukacije i formacije vjernika, potiču misijsku djelatnost i aktivnosti, uključuju se u politički život kroz organizaciju katoličkih pokreta, poticanje osnivanja katoličkih političkih stranaka i sindikata. Nova formacija svećenika započeta u vrijeme restauracije krajem 19. stoljeća formirala je veliku većinu svećenika koji su uz duhovni život i posvećenje pokazivali kvalitetan pastoralni rad, ali i društveni angažman koji je trebao dovesti do obnove katoličkog morala i utjecaja u društvu naspram otvorenih sekularizacijskih tendencija modernih građanskih i nacionalnih država proizašlih iz kasnog građanskog liberalizma 19. stoljeća.⁶⁰ Bez obzira na sve spomenute društvene i političke promjene na kraju 19. i početkom 20. stoljeća, tridentski model formacije svećenika, u donekle modificiranom obliku, ostao je kroz cijelo to razdoblje dominantan model života i djelovanja svećenika u Crkvi i društvu.

Nov oblik obnovnog katoličanstva, koji se razvio u restauracijskom razdoblju, formirao je do kraja 19. stoljeća svećenstvo s jakim antiliberalnim tendencijama i snažnom povezanošću s papinstvom. Pomoć države u provođenju reformi u Crkvi koju su preferirali obnovitelji s kraja 18. i početka 19. stoljeća u potpunosti je nestala. Nov oblik obnove diktiran iz Rima i okupljen oko papinstva odbacio je bilo kakav oblik cezaropapističkih pretenzija vladara kao i svaki oblik jansenističkih, jozefinističkih i drugih idejnih smjerova koji su bili uključeni u reforme ranijeg razdoblja. Katoličkim životom dominirao je obnovljen autoritet papinstva, a svećenstvo je obrazovano i odgojeno na tragu očuvanja tradicionalne uloge Crkve u društvu i u duhu neoskolastike, sa snažnim pastoralnim angažmanom i primjerenim duhovnim i moralnim životom. U životu svećenika na prijelazu stoljeća očitovala s rimska uniformnost i ka-

⁵⁹ Usp. Ivan MACAN, *Kršćanska filozofija u katoličkom mišljenju 19. i 20. stoljeća (I)*, 325-345; Ivan MACAN, *Kršćanska filozofija u katoličkom mišljenju 19. i 20. stoljeća (II)* – prvi dio, 167-190; Owen CHADWICK, *A History of the Popes, 1830–1914*, 318-319.

⁶⁰ Usp. Owen CHADWICK, *A History of the Popes, 1830–1914*, 312-330.

tolički konzervativizam, dok je svaki oblik disidentstva bio marginaliziran ili grubo odstranjen.

2.3. Nestanak jozefinizma i obnovno katoličanstvo u Habsburškoj Monarhiji

Slom revolucije iz 1848. i 1849. godine u Habsburškoj Monarhiji doveo je prvo do vojne uprave, koja je trebala osigurati red i mir, a zatim do uvođenja neoapsolutizma. Revolucija koja je ugrozila samo postojanje Monarhije, dinastiju i Crkvu potaknula je sastanak biskupa iz austrijskog dijela Monarhije. Sastanak je održan u Beču od 30. travnja do 17. lipnja 1849. godine. Državna vlast, odnosno dinastija, odustala je od jozefinizma jer je sada trebala jaku i odanu Crkvu. Odustajanje od svih jozefinističkih tendencija prema Crkvi otvorilo je prostor da se crkveni život uredi iznutra i izvana, u odnosu prema društvu i državi, u skladu s novim crkvenim reformnim poticajima iz Rima, usklađenim s crkvenim zakonodavstvom. Crkvi je također prepuštena regulacija mješovitih brakova i upravljanje imovinom ukinutih samostana iz vjerskog fonda. Ponovno su uspostavljene slobodne komunikacijske veze biskupa i redovničkih poglavara s crkvenim vlastima u Rimu. Odgoj i obrazovanje svećeničkih kandidata sada su u potpunosti prešli u nadležnost biskupa i redovničkih poglavara.⁶¹

Restauracijsko razdoblje i konzervativna politika cara Franje I. potaknuli su prve pokušaje sklapanja konkordata između Monarhije i Rima. Car je namjeravao 1819. godine otputovati u Rim i započeti pregovore o sklapanju konkordata, ali je taj pokušaj spriječila još uvijek snažna jozefinistička državna birokracija. Nakon revolucionarnih lomova iz 1848. i 1849. godine put prema potpisivanju konkordata bio je slobodan i nužan za vladara i državu. Zalaganjem ministra grofa Lea Thuna konkordat između Svete stolice i Habsburške Monarhije potpisan je 18. kolovoza 1855. godine, a proglašen je važećim posebnim carskim ukazima od 5. i 13. rujna 1855. godine. Konkordat je imao trideset i šest točaka kojima su uglavnom dokinute sve jozefinističke odredbe koje su se odnosile na Crkvu. Osobito se nastojalo ukloniti svaki oblik državnog zadiranja u prava Crkve, a središnje crkvene vlasti dobile su široku autonomiju naspram vladara i države. Vladar je i dalje zadržao ograničeno pravo na provođenje nekih crkvenih uredaba, sazivanje sinoda, uređivanje granica biskupija i župa, ali je odnos biskupa s papom uređen prema crkvenom zakonodavstvu, čime su biskupi dobili veliku autonomiju u odnosu na vladara. Također

⁶¹ Usp. Gabor ANDRIANYI, *Die Stellung der ungarischen Kirche zum österreichischen Konkordat von 1855*, 29-35; Mirjana GROSS, *Počeci moderne Hrvatske*, Zagreb, 1985., 328.

je pod autonomnu crkvenu vlast stavljeno bračno zakonodavstvo, upravljanje crkvenom imovnom, ojačana je uloga Crkve u školama i obrazovnom sustavu, crkveni redovi ponovno su dobili svoje slobode i prava i itd. Crkva i država konkordatom su sklopile određeni savez kojim su se uzajamno štitile od revolucionarnih prijetnji, osobito nakon što je država obećala pomoć u provođenju crkvenih prava u društvu, kao što su zabrana protuvjerske agitacije, istupi liberala u tisku i javnosti kojima se vrijeđa katolička vjera i moral, ali i društveni poredak.⁶²

Konkordat je otvorio Crkvi prostor slobode u formaciji svećeničkih kandidata, čime je prestalo uplitanje države u teološko obrazovanje i formaciju svećenika. Započela je stroga i konzervativna obnova obrazovnih i odgojnih zavoda bez ikakvih jozefinističkih elemenata i jansenističkog utjecaja. Crkva je uskladila svoj obrazovni rad sa školskom reformom grofa Thuna, koja je smjerala općoj kristijanizaciji obrazovnog sustava i preko njega cijelog društva, s ciljem potiskivanja revolucionarnih ideja i liberalizma. U odgojne zavode uvedena je stroga disciplina, a na teološkim učilištima nestali su svi jozefinistički udžbenici i jansenistička duhovna literatura. Biskupi su potaknuli obnovu pučkih misija, organiziranje vjernika u bratovštine i nova udruženja. Obnovljen je isusovački red u Monarhiji, koji je trebao garantirati provođenje novih oblika formacije klera kao i provođenja rimskoga obnovnog katoličanstva.⁶³

Na tom tragu djelovao je i zagrebački nadbiskup Juraj Haulik. U svojoj biografiji kardinala Haulika Velimir Deželić st. je jako dobro opisao njegov odnos prema konkordatu u: »Premda nije u konkordatu bilo ništa što vrijeđalo druge građane monarkije, doskora se uzvitlala proti njemu silna navala, putem liberalne, židovske i framazonske štampe. Većina napada nije ni poznavala članaka konkordata [...] Polemika proti konkordatu imala je svrhu da uništi Katoličku crkvu u Austrijskoj monarhiji. Pa kad je Austrija stradala u francusko-talijanskom ratu 1859., onda su protivnici digli hajku, da je konkordat kriv tome porazu. Brošure s katoličke strane malo su imale uspjeh. I naš kardinal napisao je jednu knjižicu o konkordatu.«⁶⁴ Nadbiskup je otvoreno prihvatio konkordat i slobodu koju je jamčio Crkvi tako da je i sam napisao

⁶² Usp. Owen CHADWICK, *A History of the Popes, 1830–1914*, 105-109; Gabor ANDRIANYI, *Die Stellung der ungarischen Kirche zum österreichischen Konkordat von 1855*, 60-66.

⁶³ Usp. Olga MARUŠEVSKI, Nadbiskup Juraj Haulik, u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Franko MIROŠEVIĆ (ur.), Zagreb, 1995., 467; Joseph Otmar RAUSCHER, Glas sakupljenih u Beču verhovnih pastirah na verne svojih biskupiah, u: *Zagrebački katolički list*, 7 (1855.) 11, 28-29; Joseph Otmar RAUSCHER, Glas sakupljenih u Beču verhovnih pastirah na verne svojih biskupiah, u: *Zagrebački katolički list*, 8 (1855.) 12, 49.

⁶⁴ Velimir DEŽELIĆ, *Kardinal Haulik, nadbiskup zagrebački 1788. – 1869.*, 132.

knjižicu u kojoj brani konkordat i zalaže se za njegovu provedbu.⁶⁵ Također je već prije objavio dvije okružnice svećenstvu svoje nadbiskupije, 6. prosinca 1855. godine i 12. siječnja 1856. godine, u kojima ističe kako je konkordat vratio Crkvi njezinu slobodu, otvorio prostor njezinu djelovanju, a kleru zajamčio neka prava i povlastice.⁶⁶ U drugoj poslanici iz 1856. godine osobito se okomio na liberalne koji nastoje osporiti konkordat i pozvao svećenstvo da se koriste svojim pravima u odgoju i obrazovanju koja su im zajamčena konkordatom.⁶⁷ Njegovom reformom teološkog studija i sjemeništa započelo je obnovno katoličanstvo rimskog usmjerenja u Hrvatskoj. Novi svećenički kandidati, a zatim i redovnički, počeli su se formirati prema uputama koje su dolazile iz Rima i prema teološkim smjernicama rimskih učilišta.

2. Novi konzervativizam Pija X. i svećenik na početku 20. stoljeća

Formacija svećenstva, pod strogom kontrolom biskupa i redovničkih poglavara usko povezanih s Rimom, formirala je novog svećenika na kraju 19. i početkom 20. stoljeća za službu kulta i djelovanje u Crkvi i društvu. U formaciji je jako bila naglašena potpuna odanost mjesnom biskupu i posredno time papi, čime je on postajao čuvar pravovjerja, pastoralni djelatnik i dušobrižnik s visokim moralnim očekivanjima osobnog svjedočenja. Reforma redovničkih zajednica započela je u restauracijskom razdoblju da bi početkom 20. stoljeća bila potpuno dovršena. Svećenik redovnik formiran je prema istim modelima kao i dijecezanski svećenik, ali s naglaskom na strogom očuvanju karizme utemeljitelja njegova reda. Od njih se također očekivalo da budu u službi Crkve i zajednice, vode pobožan život i djeluju u odgoju za sakramentalni, moralni i doktrinarni život vjernika. U Monarhiji je država financijski uzdržavala kler, koji je uz jaku notu očuvanja crkvenosti bio i u službi čuvara trona Habsburške katoličke dinastije. Kler je i dalje u Monarhiji, ali i u većini katoličkih europskih zemalja, imao veliku ulogu u odgoju i obrazovanju, bez obzira što je formalno izgubio vodeću ulogu. Svećenik je na početku 20. stoljeća potpuno u službi Crkve i naroda, oslobođen od stroge kontrole države, a društveni ideal je potpuna rekristijanizacija društva, često povezana s konzervativnom idejom očuvanja monarhijskog oblika vlasti u kojoj ključnu ulogu moralnog i duhovnog autoriteta ima Crkva.

⁶⁵ Usp. Georgius HAULIK, *Österreich der Konkordatenstaat*, Wien, 1859.

⁶⁶ Usp. *Crkvene vèsti, Zagrebački katolički list*, 7 (1856.) 2, 13-14; *Crkvene vèsti, Zagrebački katolički list*, 7 (1856.) 15, 117-118.

⁶⁷ Usp. *Crkvene vèsti, Zagrebački katolički list*, 7 (1856.) 15, 117-118.

Taj smjer nastavio je slijediti i Pio X., koji je napustio bilo kakav smjer otvorenosti novim stvarnostima koji je potaknuo Lav XIII. On je nastavio provoditi jačanje unutarcrkvene reforme u vrlo konzervativnom smjeru. Pod geslom »Instaurare omnia in Christo« postavio je konzervativni reformni program koji je razradio u svojoj prvoj enciklici od 4. listopada 1903. godine. Ukratko, svojim programatskim nastupom obnovio je strogu hijerarhijsku povezanost klera s papinstvom, zauzeo rigorozan doktrinarni stav prema svakom obliku moderniteta u Crkvi, a svećenike potaknuo da se formiraju kao dobri i pobožni dušobrižnici koji će obnavljati društvo i vjernike privoditi Bogu.⁶⁸

Pontifikat Pija X. bio je nastavak duge antiliberalne politike Crkve još iz vremena restauracije, s time da se papa susreo s novim društvom koje više nije imalo tolerantan stav prema religiji kao privatnoj stvarnosti u vrijeme građanskog liberalizma, nego s režimima koji su otvoreno podržavali i proizvodili sekularizaciju sa snažnim antiklerikalnim nabojem.⁶⁹ Takvom novom sekularizacijskom smjeru papa je suprotstavio funkcionalniju, ali izrazito konzervativnu viziju Crkve, ne odudarajući nimalo od svojih prethodnika. Među prvim zahvatima bilo je sprečavanje svakog oblika modernizma u Crkvi, kojem je Lav XIII., osobito u znanosti, dao više prostora nego njegovi prethodnici. Osudom modernizma enciklikom *Pascendi Dominici Gregis*⁷⁰ iz 1907. godine i uvođenjem antimodernističke zakletve stvorio je donekle pojednostavljenu hijerarhiju, usmjerio kler prema hijerarhijskoj odanosti i visokoj doktrinarnoj naobrazbi koja odbacuje svaki modernizam, čime je dodatno utvrdio značaj i važnost neoskolastike. Kao izvrstan i angažirani zakonodavac Pio X. usmjerio je formaciju klera još više prema misijskom i pastoralnom radu, osobito je naglasak stavio na vjersku poduku i odgoj djece za sakramentalni život. Strogo hijerarhijski organizirana Crkva sve je više dobivala na uniformnosti, a svećenički kandidati morali su pokazivati izraženu odanost hijerarhiji i kvalitetan pastoralni angažman, stoga su odgoj i obrazovanje svećenika prilagođeni novim potrebama Crkve.⁷¹ Reforma sjemeništa koja se provodila od 1904. do 1907. godine također je smjerala prema strožoj kontroli Rima nad formacijom novih

⁶⁸ Usp. PIUS X, E supremi apostolatus cathedra (4. X. 1903), u: *Acta Sanctae Sedis*, 36 (1903. – 1904.), 129-139.

⁶⁹ Usp. Eric J. HOBSBAWM, *Nations and nationalism since 1789. Program, myth, reality*, Cambridge, 1990., 1-79; Roger AUBERT, *Reforme Pia X.*, u: *Velika povijest Crkve*, VI/2, Hubert JEDIN (ur.), 453.

⁷⁰ Usp. PIUS PP. X, *Pascendi Dominici Gregis*, u: *Acta Sanctae Sedis*, 60 (1907.), 593-650.

⁷¹ Usp. Roger AUBERT, *Reforme Pia X.*, 453-455; Renato MORO, *Religion and Politics in the Time of Secularization: The Sacralisation of Politics and Politicization of Religion*, u: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 6 (2005.) 1, 71-86.

svećenika. Ukinuta su mnoga manja sjemeništa i uvedena regionalna sjemeništa, gdje su svećenički kandidati odgajani antimodernistički, s pastoralnim usmjerenjem i naglaskom na društveno-misijsku djelatnost. Papa je nizom mjera ojačao dušobrižništvo i potaknuo aktivnije sudjelovanje laika u crkvenom životu. Novi i jednostavniji katekizam trebao je potvrditi doktrinarno jedinstvo Crkve, reformom liturgije nestalo je baroknih pretjerivanja i obnovljen je gregorijanski koral kao autentičan izraz crkvenog pjevanja. Uz svećenstvo i laici pozvani su da se aktivnije uključe u liturgijski život i sudjeluju u vjerskoj pouci. Brojni katolički laički pokreti naišli su na papino veliko odobravanje, ali ih se uvijek nastojalo vezati uz kler i hijerarhiju.⁷²

Početak 20. stoljeća sve više raste uloga katoličkog laikata u društvenom i vjerskom životu Crkve. Laički pokreti počinju povezivati biskupe, svećenike i redovništvo u svrhu obrane Crkve i njezinih prava pred sekularnom državnom i agresivnim antiklerikalizmom. Crkvene strukture i dalje su ostale konzervativne i strogo klerikalne, ali sve veća prisutnost angažiranih laika u crkvenom životu postajala je izazov i poticaj za preoblikovanje svećeničkog identiteta u vjerničkoj zajednici. Svećenik s početka 20. stoljeća i dalje je u službi kulta, pravovjerno formiran i usmjeren prema misijsko-pastoralnom angažmanu unutar strogih doktrinarnih okvira, ali društveno i socijalno više angažiran. Iako su ključni nositelji političkih i društvenih promjena u katoličkom duhu laici, duhovna dimenzija i vodstvo ostaju dalje pod jakim utjecajem svećenstva.⁷³

Kraj Prvoga svjetskog rata donio je tektonske promjene u Europi i stavio Crkvu pred nove društvene i političke izazove. Stare monarhijske sustave zamijenili su u međuratnom razdoblju totalitarizmi, liberalne demokracije ili ustavne monarhije sa simboličkom ulogom vladara. Nove nacionalne i višenacionalne države potisnule su ili dokinule stoljetne crkvene povlastice, a sekularizacija je postajala sve otvorenija.⁷⁴ Crkva u tom razdoblju postaje najvjestiteljska i crkva svjedoka, nerijetko mučenika.⁷⁵ Svećenik je i dalje u službi

⁷² Usp. Owen CHADWICK, *A History of the Popes, 1830–1914*, 359–371; Roger AUBERT, *Reforme Pia X.*, 453–455; Derek J. HOLMES, *The Papacy in the Modern World 1914 – 1978*, London, 1981., 17–23.

⁷³ Usp. Owen CHADWICK, *A History of the Popes, 1830–1914*, 457–479; Renato MORO, *Religion and Politics in the Time of Secularization: The Sacralisation of Politic and Politicization of Religion*, 72–73.

⁷⁴ Usp. Renato MORO, *Religion and Politics in the Time of Secularization: The Sacralisation of Politic and Politicization of Religion*, 74; Martin CONWAY, *Catholic politics in Europe 1918 – 1945*, London – New York, 2006., 47–51.

⁷⁵ Usp. Mary VINCENT, *Catholicism in the Second Spanish Republic: religion and Politics in Salamanca 1930 – 1936*, 324–325.

kulta i dušobrižničkog pastorala, ali otvoren novim društvenim stvarnostima. Agresivna sekularizacija, totalitarizmi i diktature potaknuli su mnoge svećenike da počinju djelovati socijalno i politički na području radničkih prava i ljudskih sloboda. Obnova društva više nije bila gledana samo u okvirima zastarjelih modela katoličke restauracije oblikovane kroz 19. i početkom 20. stoljeća, nego se novi oblik formirao prema načelima kršćanske demokracije. Bez obzira na tu otvorenost novim društvenim izazovima, dio svećenika i dalje je podržavao anakrone oblike nacionalističkih diktatura u strahu od komunizma i agresivnih progona, kao primjerice u Portugalu, Španjolskoj ili nekim latinoameričkim državama. Manji dio svećenstva još uvijek je ostajao vezan uz mogućnosti obnove propalih sustava vladavine monarhijskog tipa s jakom društvenom ulogom Crkve.⁷⁶

Kraj Drugoga svjetskog rata, stvarnost opustošene Europe i nova blokovska podjela svijeta stavili su pred Crkvu nove izazove. Kršćanska demokracija postaje nova stvarnost koja povezuje Crkvu i zapadnoeuropske države nakon rata, što naposljetku dovodi do stvaranja temelja buduće Europske unije. Uloga i identitet svećenika nalazi se pred različitim povijesnim izazovima. U zapadnim demokracijama dio klera aktivno podržava antikomunističku propagandu i zauzima krut stav prema bilo kakvim reformama, dio se okreće prema jačem socijalnom angažmanu. U zemljama hispanske tradicije dio konzervativnijeg svećenstva podupire diktatorske režime s ciljem očuvanja crkvenih privilegija i društvenog utjecaja pred prodorom sekularizma ili ljevičarskih ideologija, dok se opet jedan dio okreće oštroj kritici socijalnih i društvenih nepravdi. Crkva unutar komunističkih sustava postaje progonjena i mučenička, negdje je pod strogim nadzorom države ili postaje Crkva katakombi. Međutim, upravo progonjena Crkva postaje duhovno dovoljno jaka, s velikim brojem novih svećeničkih zvanja, kao i Crkva u zemljama koje započinju dekolonizaciju. Pred Drugim vatikanskim koncilom našao se novi svijet i pitanje identiteta svećenika u vremenu koje se ubrzano mijenjalo.

⁷⁶ Usp. David BIRMINGHAM, *Povijest Portugala*, Zagreb, 2004., 158-159; Martin CONWAY, *Catholic politics in Europe 1918 – 1945*, 48-78; Erich ZÖLLNER – Therese SCHÜSSEL, *Povijest Austrije*, Zagreb, 1997., 298-299; Renato MORO, Religion and Politics in the Time of Secularization: The Sacralisation of Politics and Politicization of Religion, 80; Stanley G. PAYNE, *Spanish Catholicism: An Historical Overview*, London, 1984., 122-149; Richard WOLFF – Jörg HOENSCH, *Catholics, the State and the European Radical Right (1918 – 1945)*, London, 1999., 233-234.

Zaključak

Pitanje svećeničkog identiteta postalo je aktualna stvarnost na početku 21. stoljeća. Povijesne datosti pokazuju kako je bit svećeništva kroz stoljeća u Crkvi ostajala nepromijenjena, dok su identitet i uloga u društvu bili često podložni društvenim, političkim i idejno-duhovnim gibanjima određenoga povijesnog razdoblja. Uglavnom je bila riječ o identitetu koji je preispitivao angažman svećenika u Crkvi i društvu, osobito u društvu, i pritom prolazio određene transformacije društvene uloge Crkve, a samim time i svećeništva. Od kraja 18. do početka 20. stoljeća formiranje svećeničkog identiteta uvelike je bilo uvjetovano velikim promjenama na europskom kontinentu. Kraj 18. stoljeća obilježen je nastojanjima apsolutističke monarhije da formira svećenike prema vlastitom pastoralnom modelu i u skladu s potrebama državne strukture. Veliki povijesni lomovi s početka 19. stoljeća započeli su razdoblje restauracije na društvenom i crkvenom planu, a vrhunac su doživjeli nakon neuspjelih revolucija iz 1848. i 1849. godine i razvoja ultramontanizma. Taj se proces nastavio duboko u 19. stoljeće u srazu Crkve s novim društvenim i političkim strukturama nacionalnih država. Kroz 19. i početkom 20. stoljeća identitet svećenika formiran je prema konzervativnom modelu jakog papinstva i skladu s potrebama Crkve, koja postaje svjetska društvena i politička stvarnost, isto koliko i duhovna. U tom je razdoblju svećenički identitet više nego ikad bio podložan različitim geohistorijskim datostima koje su ga u relativno kratkom razdoblju formirale i transformirale. Upravo je to razdoblje bilo obilježeno odvajanjem Crkve i države, nestankom tradicionalnih društvenih okvira u kojima je stoljećima bio formiran identitet svećenika i društvena uloga Crkve, sukobom s novim idejnim strujanjima kao i velikim povijesnim lomovima koji su se odražavali u formaciji svećenika i njihovu poslanju. Crkva se kroz 19. i početkom 20. stoljeća izborila za svoju autonomiju, ali je u cijelom tom razdoblju identitet svećenika bio podložan stalnim promjenama kroz propitivanje uloge svećenika u društvu. Dok je temeljno poslanje svećenika uglavnom ostajalo postojano, njegovo društveno poslanje utjecalo je na formiranje njegova identiteta od vremena apsolutističkih monarhija 18. stoljeća do formiranja liberalnih demokracija i modernih totalitarizama 20. stoljeća. Međutim tridentski model formacije svećenika, sa svim svojim modifikacijama, ostajao je kroz cijelo to razdoblje dominantan model svećenika, što je, bez obzira na sva nastojanja Crkve da odgovori na radikalne društvene promjene, njezin neuspjeh u pronalaženju novoga formacijskog modela svećenika za novu globalnu stvarnost obilježenu sve radikalnijim izazovima.

Summary

THE CATHOLIC PRIEST BETWEEN THE CHURCH AND THE STATE FROM THE 18TH UNTIL THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Daniel PATAFTA

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 5, HR – 10 001 Zagreb
d.patafta@yahoo.com

The article tracks the changes of emphasis of shaping the role of priest and the influence on identity from the late 18th century until the beginning of the 20th century. The author puts emphasis on spiritual, social, and political processes, as well as on the changes that formed the European »long« 19th century, which had an impact in various periods on the priestly identity, its understanding in the Church, in theology, and in society. This contribution considers the period of early and late Josephinism, from the second half of the 18th century until the second half of the 19th century, when the movement for reform of the Church emerges, which goes hand in hand with the growing pretensions of the absolutist monarchy. Under the influence of the ideas of Josephinism and Jansenism, the understanding of priestly identity and its role in society starts to change and is strictly directed to pastoral activity and the formation of loyal citizens of the state. However, great social-political upheavals of the whole 19th century will completely re-direct emphases of the reform of the Church, contained in the movement of renewed or reformed Catholicism, towards Ultramontanism and Papal Centralism, due to the clash with Liberalism. All these processes will have an impact, in a relatively short period of time, on major changes in the shaping of the priestly role in society and in the Church, although the Tridentine formation will continue to dominate in the upbringing and educational formation.

Keywords: *priestly identity, role in society, Tridentine formation, Jansenism, Josephinism, reformed Catholicism, Liberalism, Ultramontanism, 19th century*